

OECD Insights

Human Capital: How what you know shapes your life

Summary in Czech

Pohled organizace OECD

Lidský kapitál: jak znalosti ovlivňují váš život

Přehled v českém jazyce

Svět práce prošel v posledních pár letech velkým vývojem. Podíl výrobních profesí na celkové pracovní síle vyspělých zemí neustále klesá, platy však nedosahují výše v ostatních sektorech. Stále častěji jsou to „znalostní“ pracovníci, mezi něž patří všichni od zaměstnanců telefonických center po architektky, učitele a finanční poradce, kteří v rozvinutých ekonomikách drží ve svých rukou klíč k hospodářskému úspěchu.

Schopnost jednotlivců i států využít této vznikající znalostní ekonomiky je ve velké míře podmíněna stavem jejich lidského kapitálu – úrovní vzdělání, dovedností, talentu a schopností. Vlády jednotlivých zemí proto mají na zvyšování celkové úrovně lidského kapitálu stále větší zájem. Jedním z důležitých nástrojů při dosahování tohoto cíle je vzdělávání a školení, kterým je dnes v souvislosti s hospodářským růstem přikládána stále větší důležitost.

Formální vzdělání, které obvykle trvá od věku čtyř až pěti let do osmnácti či dvaceti pěti let, je pouze jedním stadiem vytváření lidského kapitálu. Z mnoha důvodů je užitečnější uvažovat o vytváření lidského kapitálu nikoliv jako o vzdělávání, ale spíše o procesu *učení se*, který trvá celý život.

Z hospodářského a pracovního hlediska nabývá lidský potenciál k celoživotnímu studiu stále více na významu. Dřívější typy prací se přesouvají do míst, kde jsou náklady na ně nižší, zatímco rychle se proměňující technologie dávají vzniknout pracovním místům, která ještě nedávno ani neexistovala, nebo výrazným způsobem mění přístup k tomu, co zaměstnanci potřebují znát ke své práci. V důsledku toho musí lidé rozvíjet své dovednosti a schopnosti po celý svůj aktivní život.

Tato shrnující zpráva se zabývá konceptem lidského kapitálu, jeho rostoucím významem pro hospodářský růst a způsoby, kterých vlády a společnost mohou využít pro jeho rozvoj v raném dětství, v době školní docházky i v dospělosti.

Co to lidský kapitál vlastně je?

Počátky myšlenky lidského kapitálu lze vystopovat přinejmenším zpět do 18. století, v díle skotského ekonoma Adama Smithe, ale jako důležitý hospodářský koncept se začala objevovat na konci 50. a v průběhu 60. let 20. století. V té době začali ekonomové jako Theodore Schultz používat metaforu „kapitálu“ – v ekonomii již dobře známý koncept – k vysvětlení úlohy vzdělávání a odbornosti pro blahobyt a hospodářský růst.

Tvrdili, že lidé investují do svého vzdělávání a školení, aby si vybudovali zásobu určitých dovedností a schopností (kapitál), který jim může přinést dlouhodobou návratnost. Taková investice může přinést užitek také národnímu hospodářství a podílet se na ekonomickém rozvoji.

Lidský kapitál se zpravidla definuje jako spojení vrozeného talentu a schopností jednotlivců s dovednostmi a vzděláním, které získají studiem a školením. (Někdy se sem zařazuje i zdraví.) Ve světě obchodu, který tento koncept ochotně přijal, je lidský kapitál chápán úžeji, zejména jako dovednosti a talent pracovní síly, jenž má přímý vliv na úspěch společnosti nebo konkrétního průmyslového odvětví.

Má lidský kapitál nějakou návratnost?

Lidský kapitál je spojován s širokou řadou hospodářských i jiných výhod. Některé nejvýznamnější přínosy mohou být skutečně jiného než ekonomického druhu, například lepší zdraví, prodloužení lidského života a větší pravděpodobnost účasti na životě komunity.

Z ekonomického hlediska lze návratnost lidského kapitálu chápat jako prosperitu jednotlivce a národní ekonomiky. U jednotlivce se příjem výrazně zvyšuje s růstem úrovně jeho vzdělání. V některých zemích OECD, např. v Dánsku a na Novém Zélandu, jsou příjmy osob s vysokoškolským vzděláním asi o čtvrtinu vyšší než příjmy osob s dokončeným středoškolským vzděláním. V ostatních zemích je tento rozdíl ještě zřetelnější a může dosáhnout až 120 %. Národní ekonomiky mohou časem zaznamenat 3–6% nárůst ve výkonu za každý další rok, který jednatlivec stráví na studiích.

Proč lidský kapitál nabývá na důležitosti?

V posledních letech se ekonomická úloha lidského kapitálu těší větší pozornosti z několika důvodů. Jedním z nich je rozvoj tzv. znalostní ekonomiky, která se méně spoléhá na výrobu a více na produkci a správu dat a informací. Tento trend je patrný na vzniku společností, jakou je například Google, a v postupné proměně typu práce, kterou se lidé zabývají. V roce 1995 pracovalo 28 % obyvatel zemí OECD v průmyslu a více než 63 % ve službách. O deset let později je to však méně než 25 % v průmyslu a více než 69 % ve službách.

Také globalizace proměňuje způsob lidské práce a typy zaměstnání. Společnosti se dnes spoléhají na řetězce výrobců a externích dodavatelů z celého světa, jejichž práce je koordinována prostřednictvím vyspělých komunikačních technologií. Také díky dostupnosti levnější pracovní síly v rozvojových zemích se výrobní profese, a případně odbornější práce například v oblasti softwarového programování, přesouvají z vyspělých zemí jinam.

Dalším z faktorů je stárnutí společnosti. V důsledku demografických změn roste průměrný věk obyvatelstva mnoha rozvinutých zemí, což znamená, že v budoucnu zde bude více důchodců, kteří se budou spoléhat na početně menší aktivní populaci. Mnoho zemí se tak snaží nalézt způsob, jak udržet své obyvatelstvo déle v aktivní pracovní síle. S tímto požadavkem souvisí potřeba zvyšování jejich dovedností a vzdělávání.

Proč je rané dětství tak důležité?

Otázka péče a vzdělávání malých dětí se dostává do popředí pozornosti. Důvodem jsou zčásti zcela praktické ohledy související s péčí o děti v době, kdy se stále více žen zapojuje do pracovního procesu mimo domov. Konkrétní čísla se v jednotlivých zemích liší, ale za poslední roky vždy vykazují ostrý nárůst. Ve Španělsku v roce 1994 pracovala pouze necelá třetina žen, o 10 let později je to již téměř polovina žen.

V určité míře je důvodem tohoto nárůstu vlastní potřeba žen aktivně pracovat i poté, co se stanou matkami. V některých zemích, zejména v anglicky mluvících zemích, jsou rodiče aktivně vedeni k tomu, aby i nadále pracovali. Zčásti proto, že děti v rodinách, kde nepracuje ani jeden nebo pouze jeden z rodičů, budou s větší pravděpodobností žít v chudobě. Tento nedostatek zdrojů může výrazně omezit možnosti vzdělanostního a sociálního rozvoje dítěte a způsobit problémy, které mohou přetrvat až do dospělosti.

S rostoucím počtem pracovně aktivních žen roste i poptávka po péči o děti. V řadě zemí OECD uspokojuje tuto poptávku soukromý sektor s minimálním dohledem státu. Kvalita takové péče a její vliv na vývoj v raném dětství dává důvody k obavám, a to zejména pokud ji srovnáme s vysoce rozvinutým systémem péče o děti a vzdělávání například ve skandinávských zemích.

Ve Skandinávii se k dětem přistupuje zpravidla holisticky, kdy péče je úzce propojena se vzděláváním a cílem je zajistit hladký přechod dítěte na základní školu. Naopak jiné systémy péče o děti se zaměřují více buď na péči, nebo na vzdělávání. V takových případech pak spatřují školky svou úlohu v tom připravit dítě na základní školu spíše než na život, jak je tomu ve Skandinávii. Takové systémy také většinou nepodporují přístup školy hrou, který je pro učení malých dětí nejlepší.

Vysoká kvalita péče a vzdělávání přináší užitek všem dětem, ale může být obzvláště důležitá pro děti z chudších či imigrantských rodin. Potenciální výhody, které odborníci na vzdělávání v tomto způsobu péče o děti vidí, vedly ke kritice vlády za nedostatečné investice do této oblasti.

Jak reaguje systém vzdělávání?

Období formálního vzdělávání je pro vývoj lidského kapitálu rozhodující; je to doba, kdy mladí lidé získávají dovednosti a znalosti, které jim později umožní vést spokojený život. V mnoha zemích OECD však bohužel jeden z pěti mladých lidí nedokončí středoškolské vzdělání, což výrazně omezuje jejich možnosti při hledání práce a vyšší příjmů. Jejich situace se stává ještě těžší s tím, jak ve většině vyspělých zemí mizí přiměřeně jistá a placená manuální práce. Na mladé lidi, kteří odešli ze školy předčasně, se často pohlíží jako na „neúspěšné“, i když by bylo přesnější říci, že neuspěl spíše vzdělávací systém.

Jak lze zvýšit efektivnost vzdělávání? Stále více pozornosti se věnuje faktoru kvality výuky, zejména vzhledem k vysoké mezinárodní úspěšnosti studentů ze zemí, jakou je například Finsko, které svým učitelům poskytuje vysokou úroveň vzdělání a ve vedení třídy jim potom dává značnou nezávislost. Autonomie výuky je pro školy také důležitou otázkou. Výsledky testů PISA (Program pro mezinárodní hodnocení žáků), které provedla organizace OECD, naznačují, že větší svoboda v rozdělování zdrojů a vedení učitelů produkuje lepší výsledky.

V mnoha zemích existují napříč vzdělávacími systémy rezervy také při vytváření lepších příležitostí, které by umožnily mladým lidem věnovat se odbornému vzdělávání, na rozdíl od čistě akademického vzdělávání na sekundární nebo terciární úrovni. Odbornému vzdělávání, které studentům přináší dovednosti pro konkrétní průmyslové odvětví, se v rámci soutěžení o co nejvyšší akademický standard a výzkum vysoké úrovně na terciární úrovni dostává v mnoha rozvinutých zemích menších zdrojů.

Kvalitní vysokoškolské vzdělání samozřejmě národní ekonomice přináší ohromný užitek, jelikož zrychluje vytváření a používání moderních technologií a také se pravděpodobně významně podílí na národní zásobě lidského kapitálu. Andreas Schleicher z organizace OECD tvrdí, že v této oblasti mnoho evropských zemí zaostává. Co se týče počtu mladých lidí s univerzitním vzděláním, dostávají se před velké ekonomiky, jakými jsou například Francie a Německo, jiné země, například skandinávské země a Korea – to lze chápat jako symptom skutečnosti, že tyto země „již nepatří na světovou špičku, co se rozvoje znalostí a dovedností týče“.

Při hledání odpovědi se budou evropské vlády nejspíše zabývat také otázkou, která je po celém světě předmětem neustálých diskuzí – tedy jak nejlépe rozdělovat zdroje na vzdělávání. V průměru investují země OECD do vzdělávání asi 5 % HDP, přičemž studujícím na terciární úrovni se dostává dvakrát více prostředků než žákům na primární úrovni. Avšak vzhledem k tomu, že po dokončení studia budou příjmy vysokoškolských studentů s největší pravděpodobností vyšší než u ostatních lidí, směřují různá opatření v řadě zemí k tomu, aby se vysokoškoláci nějakým způsobem podíleli na nákladech svého vzdělání.

Taková opatření mohou přispívat k sociální spravedlnosti: počet mladých lidí z chudších rodin je totiž na terciární úrovni vzdělání velmi nízký. Je tedy prokazatelně nespravedlivé žádat méně zámožné rodiče, aby platili daně určené k financování univerzit, na něž se jejich děti nikdy nedostanou. Na druhou stranu může zpoplatnění terciárního vzdělávání vytvořit další překážku v přístupu ke studiu pro mladé lidi z chudších rodin, pokud nepůjde ruku v ruce s odpovídajícími opatřeními, mezi něž patří například peněžité pomoci, granty či výhodné studentské půjčky.

Jakou úlohu hraje školení?

Celkové stárnutí obyvatelstva většiny vyspělých zemí vytváří tlak na pozdější odchod do důchodu. V důsledku se tak zvyšuje potřeba neustálé obnovy a rozšiřování dovedností a znalostí, aby bylo možné vyrovnat se s rychlými proměnami pracoviště. To se však netýká pouze lidí, kteří se blíží ke konci své kariéry. Zvyšovat úroveň svých dovedností musejí pracovně aktivní lidé každého věku, jelikož si tím mohou zvýšit svůj příjmový potenciál a zlepšit možnosti najít si novou práci, ztratí-li tu současnou.

Vzdělávání dospělých však bohužel není na pracovním trhu všudypřítomným jevem. Větší naději na další výcvik a studium od svých zaměstnavatelů mají mladší lidé s vyšší úrovní stávající kvalifikace. V důsledku toho tedy lidé, kteří vyškolení potřebují nejvíce, tedy starší pracovníci s nižším vzděláním, tak na něj mají menší šanci. Rozdíly existují i mezi muži a ženami – ve většině zemí OECD se mužům dostává lepšího vyškolení než ženám – a mezi jednotlivými zeměmi: v Dánsku se pracovníkům v průběhu kariéry dostane téměř 1 000 hodin neformálního vyškolení souvisejícího s jejich prací, zatímco v Itálii je to méně než 100 hodin.

Vlády řady zemí se rozhodly zasáhnout ve prospěch pracovníků, kteří nemají k takovému školení přístup. V některých zemích jsou zaměstnavatelé povinni platit odvody na školení, které lze využít nejrůznějšími způsoby – například vytvořit centrální studijní fond. Zájem vzbuzuje i myšlenka spolufinancování, kdy by vláda, zaměstnavatelé a zaměstnanci přispívali na financování školení s tím cílem, že na studijních programech budou angažováni všichni zúčastnění. V Kanadě se například zkouší speciální systém spořicíh účtů na financování studia dospělých, v jehož rámci se pracovníkům s nízkými příjmy přispívají tři dolary na každý dolar, který sami ušetří.

I přes správný přístup k financování však stále zůstává otevřená otázka motivace dospělých. Tlak práce a péče o rodinu může způsobit, že mnoho dospělých již nevidí žádný volný čas na pokračování ve studiu. Tuto překážku lze alespoň zčásti odstranit tím, že dospělým umožníme získat další kvalifikaci po delší časové období a tempem, které jim vyhovuje. V Koreji funguje od roku 1998 Kreditní bankovní systém, který v prvních pěti letech umožnil 25 000 lidem ušetřit dostatek financí na získání formální kvalifikace.

Co je potřeba pro budoucnost?

Masová dostupnost studia se ve 20. století výrazně zvýšila a vzdělání se dostává stále více lidem. V rozvinutých zemích dnes povinná školní docházka dosahuje svých přirozených hranic, co se týče doby, kterou jsou mladí lidé připraveni strávit ve školních lavicích. V budoucnosti se zvyšování dostupnosti lidského kapitálu bude zakládat méně na kvantitě vzdělání a více na zvyšování kvality učení. Pro společnost to znamená pomáhat co nejvíce lidem v rozvoji plně šíře jejich talentu a schopností po celou dobu života.

© OECD 2007

Tento přehled není oficiálním překladem OECD.

Reprodukce tohoto přehledu je povolena, jsou-li uvedena autorská práva OECD a název původní publikace.

Vícejazyčné přehledy jsou překlady výtahů z publikací OECD původně publikovaných v angličtině a francouzštině.

Jsou zdarma k dispozici v internetovém knihkupectví OECD
www.oecd.org/bookshop/

Více informací získáte na Odboru pro legislativu a překlady při OECD,
Ředitelství pro veřejné záležitosti a komunikaci.

rights@oecd.org

Fax: +33 (0)1 45 24 94 53

OECD Rights and Translation unit (PAC)
2 rue André-Pascal
75116 Paris
France

Navštivte naši internetovou stránku www.oecd.org/rights/

